

вська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (36), 2022. С. 51-56. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29692/104.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

23. Сахарук А. В. Міжнародне гуманітарне право і конфлікти: основні принципи та сучасні виклики. [Інформаційний портал: КОНСУЛЬТАНТ]. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/7358> (дата звернення: 25.03.2025).

УДК 341.322.5

orcid 0000-0002-4895-1361

orcid 0009-0008-3985-6128

ПРОБЛЕМАТИКА НОРМАТИВНОГО ОКРЕСЛЕННЯ І ПОЗИЦІОНУВАННЯ НЕДОЛІКІВ ТА «ВУЗЬКИХ МІСЦЬ» СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Бейкун Андрій Леонардович,

доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України,

кандидат юридичних наук, доцент

Крук Святослав Васильович,

здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності НГУ

Київського інституту Національної гвардії України

Зміни, що відбуваються у сфері міжнародного правопорядку, у форматі сучасних збройних конфліктів, - об'єктивно потребують певного переосмислення чинних норм міжнародного гуманітарного права з метою як правомірної, так і адекватної реакції суб'єктів забезпечення національної безпеки, в першу чергу: як органів та вищих посадових осіб держави, уповноважених на прийняття загальнодержавних нормативів та розпорядчих рішень, так і безпосередніх виконавців вольових приписів під час правового режиму воєнного стану – Збройних Сил та інших військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів держави.

Як вбачається, питання виявлення та нормативного окреслення і позиціонування недоліків та «вузьких місць» сучасного міжнародного гуманітарного права щодо захисту окремих категорій осіб під час збройного конфлікту, а також захисту прав і свобод людини міжнародним та національним законодавством в умовах правового режиму воєнного стану, набуло особливої актуальності в умовах сучасних війн, насамперед, російсько-української війни.

Відповідно, актуальними потребами дослідників-правників повинна виступати необхідність аналізу нормативів міжнародного гуманітарного права з питань захисту жертв збройного конфлікту та інших категорій постраждалих осіб під час збройної агресії, враховуючи гібридний характер повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

Цілком зрозуміло, що окреслена проблематика постійно піднімається досить широким колом вітчизняних науковців-міжнародників та фахівців з питань нормативно-правового забезпечення національної безпеки держави. Варто відмітити, що вагомий внесок у дослідження сучасної еволюції міжнародного гуманітарного права з питань захисту жертв війни та інших категорій осіб зробили: М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Я.Ф. Радиш, О.В. Сенаторова, Б.М. Тична, Т.Ю. Федчук та ряд інших. Окремі питання статусу осіб у міжнародному гуманітарному праві розглядали такі дослідники, як: Н.М. Лазарева, К.В. Громовенко, М.В. Грушко, К.В. Мануїлова, А.О. Кориневич, О.М. Царенко тощо. Крім того, варто відзначити роботи фахівців з питань військового права, які здійснили вагомий внесок у розвиток вітчизняних нормативів, зокрема директивних документів з питань виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, правоохоронних та розвідувальних органах держави під час ведення воєнних дій, зокрема, наступних: Р.В. Алієва, О.В. Кривенка, А.К. Павліковського, В.Й. Пашинського, М.М. Прохоренка, А.А. Рибідайла, Ю.І. Руснака, Б.Й. Семона, В.А. Тимошенка, В.В. Топольницького та ряду інших.

Отже, як відомо, питому вагу у нормативному забезпеченні «гуманітарних відносин» під час збройного конфлікту відіграють і національні норми, зокрема, підзаконні відомчі нормативно-правові акти. Так, відповідно до п. 19 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, жертвами збройного конфлікту, зокрема, вважаються:

- поранені та хворі;
- особи, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата);
- військовополонені або інші особи, свобода яких обмежена у зв'язку зі збройним конфліктом;
- цивільні особи, які знаходяться в районі воєнних дій та на окупованій території.

Окремі положення вказаної інструкції (зокрема: п.п. 43, 59 розд. 1, п. 1 розд. 3) додатково конкретизують окремі категорії осіб, які позиціонуються як жертви війни:

п. 43, розд. 1. Особи, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата, - військовослужбовці і цивільні особи, яким загрожує небезпека на морі або в інших водах у результаті лиха, що трапилось з ними чи з їхнім судном (літальним апаратом), і які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці особи вважаються такими, що потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата), під час їх рятування і доти, доки вони не одержать іншого статусу згідно з Женевськими конвенціями або Додатковими протоколами до них, за умови, що вони продовжують утримуватись від ворожих дій;

п. 59, розд. 1. Цивільна особа - будь-яка особа, яка не входить до складу збройних сил та не є членом збройної групи. Цивільні особи користуються захистом, за винятком окремих випадків і періоду, коли вони беруть безпосередню участь у воєнних діях. У разі сумнівів щодо того, чи є особа

цивільною, вона вважається цивільною. Цивільне населення складається із цивільних осіб. Наявність серед цивільного населення окремих людей, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє решту населення цивільного статусу і захисту, який надається МГП;

п. 1, розд. 3. Особою, що вибула зі строю, - вважається будь-яка особа, яка: перебуває під владою супротивної сторони; зрозуміло виражає намір здатися в полон; непритомна чи яким-небудь іншим чином виведена зі строю внаслідок поранення чи хвороби й тому не здатна оборонятися, за умови, що в будь-якому разі ця особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти та деякі інші категорії осіб [1].

Згадана Інструкція про порядок виконання норм МГП також кореспондує відповідним положенням чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року у галузі законів і звичаїв війни, зокрема, IV Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни та Додатковому протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року [2; 3].

Так, з метою запобігання зайвим стражданням та невинуватим жертвам серед цивільного населення, заподіянням великого і довгострокового збитку природному середовищу, пов'язаним із воєнними діями, для сторін, що воюють, встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій:

убивати або завдавати поранення цивільним особам;

убивати або завдавати поранення особам, яких визнано чи яких за даних обставин належить визнати особами, які вибули зі строю (*hors de combat*);

нападати на осіб, які зазнають корабельної аварії або покидають на парашуті літальний апарат, що терпить лихо, і які не чинять ворожих дій (за винятком осіб, які десантуються у складі повітряних десантів);

застосовувати силу, що допускається стосовно осіб, які не мають права на захист від прямих нападів, але у конкретних обставинах перевищує необхідну для досягнення законної військової мети;

примушувати осіб, які знаходяться під захистом МГП, брати участь у воєнних діях;

віддавати наказ «нікого не залишати в живих» або загрожувати ним;

брати заручників;

здаватися до нападів невибіркового характеру;

здійснювати терор щодо цивільного населення;

використовувати голод серед цивільного населення з метою досягнення воєнних цілей;

знищувати, вивозити або приводити в несправність об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення;

здійснювати вогневе ураження населених пунктів, портів, осель, храмів та госпіталів (за умови, коли вони не використовуються у воєнних цілях);

знищувати культурні цінності, історичні пам'ятники, місця відправлень культових обрядів та об'єкти, які складають культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху в бойових діях;

віддавати на розграбування населені пункти або місцевості тощо [1].

Також згадана вище Інструкція, що затверджена наказом МОУ від 23.03.2017 № 164, прямо позиціонує певні порушення норм МГП у якості воєнних злочинів. Зокрема, до таких відносяться:

навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження;

навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи нанесення шкоди здоров'ю людини;

напад на осіб, які знаходяться під захистом МГП;

здійснення нападу невибіркового характеру, коли відомо, що це стане причиною людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам;

напад на небезпечні установки і споруди, якщо відомо, що це спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам;

напад на місцевості, що не обороняються, та демілітаризовані зони;

неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнаються;

проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів;

нелюдське поводження, яке супроводжується приниженням гідності людини;

взяття заручників;

здійснення актів терору;

незаконне позбавлення волі (арешт);

наказ не залишати нікого в живих;

депортація чи незаконне переміщення населення окупованої території (як в межах цієї території, так і поза нею);

переміщення державою-окупантом частини власного цивільного населення на окуповану територію;

позбавлення права на неупереджене та належне судочинство;

примус до служби у збройних силах противника;

обмеження доступу населення до їжі, води;

застосування заборонених видів зброї;

використання «живих щитів»;

вербування до складу збройних сил або використання у воєнних діях дітей віком до п'ятнадцяти років тощо [1].

Також Інструкція-164 вказує, що Генеральний штаб Збройних Сил України при плануванні стратегічного застосування Збройних Сил дотримується стандартів міжнародного гуманітарного права. Тому, керівники органів військового управління, військових частин і підрозділів Збройних Сил України під час виконання своїх обов'язків повинні забезпечувати дотримання положень МГП, вживати всіх можливих запобіжних заходів для уникнення, а в разі неможливості, – мінімізації шкоди серед населення та ураження цивільних об'єктів. Діяльність командувачів (командирів, начальників) щодо підготовки командувань, органів управління, з'єднань, частин, підрозділів до виконання визначених їм завдань та управління ними у воєнних діях, - має здійснюватися

з урахуванням принципів МГП: законності, обмеження, розрізнення, сумірності, пропорційності, гуманності та військової необхідності [1].

Разом з тим, виважені, у рамках міжнародного і кореспондуючого йому національного правового поля, дії однієї сторони збройного конфлікту, майже нічого не варті, якщо друга сторона конфлікту (російська федерація) навмисно скоює численні воєнні злочини, розглядаючи такі дії лише як засоби створення тактичних переваг у збройному протистоянні.

Як зазначає Микола Сунгуровський, повномасштабна війна росії проти України суттєво змінила картину світу та зумовить тектонічні зсуви у сприйнятті безпеки, а також відповідні зміни механізмів її забезпечення, реагування на кризи різного походження та їх врегулювання. Дедалі більше приходить усвідомлення, що система відносин та «цінностей», до якої військово-політичне керівництво російської федерації намагається призвичаїти світове товариство, не має нічого спільного з нормами міжнародного права і, взагалі, з реальним станом справ та нормальним, людським сприйняттям усталених цінностей [4].

У ході російсько-української війни як до фахівців-міжнародників, так і до суспільства в цілому приходить усвідомлення того, що країни – наші союзники і носії усталених демократичних цінностей, з метою запобігання зламу системи міжнародного права, мають ініціювати широкомасштабні реформи як нормативного масиву міжнародного права збройних конфліктів, так і системи міжнародних інститутів – гарантів колективної безпеки як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Якщо ж структури, які відповідають за реалізацію механізмів забезпечення безпеки, з певних причин не готові або не погоджуються на відповідні реформи чи зволікають з їх впровадженням, - необхідно знайти способи усунення причин цього: через дипломатичні процедури, вибори до колегіальних державних органів та інші демократичні процедури у рамках «системи стримувань та противаг», масштабну пропагандистську компанію у ЗМІ тощо [5].

Взагалі, як вбачає ряд аналітиків, зокрема, О. Мельник, М. Пашков, Л. Поляков та ряд інших, російсько-українська війна стала наслідком більш масштабного процесу, що розпочався практично із завершенням холодної війни: коаліцією демократичних країн на чолі зі США з одного боку і країн на чолі з Китаєм – з іншого, який поступово посів у геополітичному просторі місце СРСР, і які прагнуть створити коаліції союзників, що відстоюють спільні (або хоча б несуперечливі) інтереси та цінності. Цей процес іноді називають «цивілізаційним розломом». Країн, які існують поза межами цих коаліцій, примушують зробити певний вибір, що, як правило, супроводжується війнами (Грузія-2008, Україна 2014-2025) або конфліктами (не обов'язково збройними) меншого масштабу (стосується окремих країн Азії, Африки, Латинської Америки, яких примушують зробити вибір між умовним нейтралітетом і підтримкою одного з «центрів сили») [6].

Як констатує нам дослідник Олексій Буряченко та деякі інші дослідники, проміжні результати та очікувані наслідки російсько-української війни дають можливість окреслити важливі висновки:

- війна російської федерації проти України, порушення нею засад міжнародного права, її зневага до міжнародної позиції попереджень інших держав і міжнародних організацій, - остаточно висвітлили загарбницьку сутність цієї держави, підтвердили той факт, що по відношенню до росії норми права збройних конфліктів не працюють;

- продовження рядом країн політики надання сприятливого режиму економічного співробітництва з авторитарними державами без огляду на питання національної, регіональної та глобальної безпеки, розширення комерційних проектів з господарюючими суб'єктами цих держав сприяє поширенню останніми експорту політичної корупції, а також економічної і політичної залежності від них;

- неодноразові спроби налагодження конструктивних відносин з російською федерацією з боку, зокрема США, не зважаючи на деструктивну і злочинницьку сутність режимів СРСР та росії періоду новітньої історії, а також успішна інтеграція росії, не без допомоги країн Заходу, у світову економіку, - сприяли відновленню і зростанню її оборонної галузі, поширенню і посиленню політичного впливу на міжнародній арені та на безпекову ситуацію у світі шляхом, зокрема, штучного створення кризових явищ із одночасним запропонованням власних послуг з їх розв'язання; майже хрестоматійним прикладом таких явищ стали: війна з Грузією 2008 року та триваюча десять років війна з Україною, починаючи з 2014 року; аналогічним способом намагались вирішувати на міжнародній арені свої внутрішньополітичні та інші проблеми і ряд інших країн: Китай, Ірак, Іран тощо, які нарочито позиціонували себе ворогами демократичного світу, насамперед, США та країн Західної Європи; крім причин суб'єктивно-політичного характеру, важливим поштовхом таких процесів виступала «перевага цін над цінностями»;

- «гібридний» характер сучасних міжнародних конфліктів характеризується появою нетрадиційних видів зброї та різноманітністю суб'єктів її ураження: енергоресурси, політична корупція, агресивна пропаганда тощо; застосування усього можливого арсеналу з цієї зброї державою-агресором – російською федерацією, характеризує її як підступного, жорстокого, без розуміння будь-яких існуючих правил суб'єкта міжнародних відносин [7, с. 206-207].

Отже, на думку О.М. Царенко, Б.М. Тичної та інших, російсько-українська війна висвітлила серйозні проблеми як в системах глобальної і регіональної безпеки, так і у питаннях дієвості норм міжнародного гуманітарного права, зокрема:

- практика використання «права вето» в Раді безпеки ООН гальмує та фактично унеможлиблює ухвалення рішень із врегулювання конфліктів, які прямо чи опосередковано зачіпають інтереси постійних членів Ради безпеки; неприпустимим є те, що у випадку російсько-української війни росія - постійний член РБ є визнаним агресором, який блокує рішення, пов'язані з розв'язанням цього конфлікту, що, природно, вимагає негайного реформування ООН на нових, дієвих принципах колективної безпеки;

- надання країнами-гарантами чинного світопорядку пріоритету політичному врегулюванню збройних конфліктів призводить до їх заморожування з наступною ескалацією; яскравим прикладом є заморожування конфлікту на Донбасі, який після накопичення росією потрібних сил і засобів переріс в повномасштабну збройну агресію проти України;

- початкова фаза повномасштабної війни російської федерації проти України, висування країною-агресором ультиматумів країнам Альянсу та Сполученим Штатам Америки, - засвідчили необхідність присутності в арсеналі систем колективної безпеки засобів завчасного виявлення ризиків, запобігання загрозам, адекватного, ефективного реагування не лише безпосередньо на агресію, але й на погрози нею;

- широке застосування росією різноманітних форм гібридної війни: систематичне знищення об'єктів інфраструктури, масовані удари по цивільним об'єктам та скупченню цивільних осіб, показове знищення військовополонених, різні форми «фільтрації» цивільного населення на окупованих територіях, застосування різноманітних засобів інформаційної та кібер-війни, - фактично повністю нівелюють положення права збройних конфліктів щодо захисту жертв війни та можливу «гуманізацію» ведення воєних дій [8, с. 609].

При опрацюванні означеної проблематики, окрім текстуально визначеної, додатково використовувалась і література, зазначена у списках використаних джерел за №№ 9-12.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

2. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 12.03.2025).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 12.03.2025).

4. Сунгуровський М. Міжнародне безпекове середовище під час війни в Україні. *Лекція*. Разумков-центр. 30 вересня 2022 р. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/mizhnarodne-bezpekove-seredovyshche-pid-chas-viiny-v-ukraini-lektsiia> (дата звернення: 12.03.2025).

5. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні. *Звіт*. Міжнародна група Global Rights Compliance. Вересень 2020 р. <https://www.asser.nl/media/794858/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated-ukrainian.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

6. Роль і місце України в перспективних європейській та євро-атлантичній системах безпеки. *Доповідь*. Підг. авт. кол. Центру Разумкова: О. Мельник, М. Пашков, Л. Поляков, М. Сунгуровський, В. Удальцова та інш. Фонд Ганса Зайделя в Україні. Київ-2022. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/11/16/2022_Rolj_i_mistce_Ukr.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

7. Буряченко О. Російсько-українська війна як переломний момент світового порядку: криза ефективності світової системи безпеки. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософсько-політологічні студії. 2023. Випуск 48. С. 202–213. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/48_2023/25.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

8. Царенко О.М., Тична Б.М., Федчук Т.Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Розділ XI. Міжнародне право. 2023. С. 607-611. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287378/281278> (дата звернення: 12.03.2025).

9. Основні документи міжнародного гуманітарного права: *збірник документів / укладений Робочою групою щодо виконання норм міжнародного гуманітарного права та участі у наданні правових послуг Сил територіальної оборони ЗСУ та ГО «Українська правова консультативна група»*. Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 388 с. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/doc_2023-03-16_23-20-56.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

10. Інструкції про виконання військовими норм міжнародного гуманітарного права 5 років – що про неї відомо? 23.03.2022. [Інформаційний портал: PRAVO.ua]. URL: <https://pravo.ua/instruktsii-pro-vykonannia-viiskovymy-norm-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava-5-rokiv-s-hcho-pro-nei-vidomo/> (дата звернення: 12.03.2025).

11. Радиш Я.Ф. Міжнародне гуманітарне право як джерело права у Збройних Силах України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 102-104.

12. Кориневич А. О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України: *навчальний посібник*. Одеса: Фенікс, 2015. 78 с.

УДК 341

orcid 0000-0001-7296-7884

ЩОДО СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Найда Інна Володимирівна,

доцент кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права,

кандидат наук з державного управління, доцент

e-mail: Innanaida@ukr.net

З моменту набрання чинності Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», а саме 28 серпня 2025 року втрачає силу Господарський кодекс України.

Господарський кодекс України діє з 1 січня 2004 року та визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

У зв'язку з внутрішніми та суперечностями між різними нормативно-правовими актами, євроінтеграційним процесом та наслідками російсько-української війни послало питання щодо скасування Господарського кодексу України.

Скасування Господарського кодексу України викликало серйозні дискусії серед науковців у сфері права. Юридична спільнота фактично